

Çarlık Rus İdarecilerinin 1916 Yılındaki Bağımsızlık Hareketi Hakkındaki Görüşleri

Ali Rıza Yeter*

Türkistan'da 1916 yılında meydana gelen bağımsızlık hareketinin incelenmeye başlanması Ekim Devrimi'ne kadar uzanır. Çarlık yönetiminin olaylara bakışını Türkistan bölgesindeki genel ve askerî valilerin, yargı organlarının, tenkil (cezalandırıcı) birlikleri komutanlarının ve diğer yöneticilerin raporlarında ve telgraflarında görmek mümkündür. 1916 bağımsızlık hareketinin ana kaynaklarından olan bu raporlar ve telgraflarda 1916 olayları genel olarak “bunt” (işyan-başkaldırı), “myatej” (başkaldırı) şeklinde adlandırılmış, aynı zamanda “sluçaynoye yavleniye” (talihsiz olay) olduğu dile getirilmiştir. Çarlık Rusya'nın bölgedeki en üst düzeyli memuru durumundaki Türkistan genel valisi Kurapatkin, gelişmeleri “bolşım gorem” (büyük üzüntü)¹ olarak nitelendirmiştir. Benzeri bir değerlendirmeyi IV. DUMA Milletvekili Aleksander Kerenskiy yapmış, o da “talihsiz bir olay”² demiştir. Ona göre bu olay, Çarlık Rusya sınırları içerisindeki topraklarda sosyo-ekonomik hayatı olumsuz yönde etkilediği gibi hem Rus göçmenlerin hem de yerli halktan binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.³ Yedisu bölgesi iskân müdürü İ. Gonçarovskiy ise, “tahrip edici güç”⁴ olarak tanımlamıştır.

Olayları yakından bilen dönemin önemli isimleri tarafından yapılan bu tanımlamalardan anlaşıldığı üzere, 1916 olayları Rusya tarafında, kendisine indirilen büyük bir darbe olarak görülmüştür.

Arşiv belgelerinde 1916 bağımsızlık hareketinin niteliği dışında, hareketin sebepleri, işçi-asker alımını içeren Çar kararnamesinin halk nezdinde yarattığı etki, alımlar sırasında yaşanan olumsuzluklar, hareketi önlemeye yönelik tedbirler,

* Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek/KIRGIZİSTAN, aliriza1980@yahoo.com

1 K.U. Usenbayev, *Vosstaniye 1916 goda v Kırgızii*. İlim, Frunze 1967, s. 4.

2 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), haz. F. Boşko i S. Volin, Red. P. G. Galuza, Gosizdat Uz. SSSR, Taşkent 1932, s. 116.

3 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 105-106.

4 Usenbayev, *age.*, s. 4.

hareketin başlaması, gelişmesi, bastırılması ve yargılama sürecinde yaşanan hadiselerle ilgili tafsilatlı bilgiler bulunmaktadır.

Söz konusu raporlarda bağımsızlık hareketinin nedenleri sıralanırken, olayların Çarlık rejimine bağlı idarecilerin bölgeyi ve orada yaşayan insanları iyi tanımadıkları, yerli ileri gelenlerin hükümetle birlikte halkı bezdirdikleri ve bazı yerli ileri gelenlerin de halkı Ruslara karşı kıskırttıkları şeklindeki görüşler ağır basmaktadır.

Türkistan Bölgesi genel askeri valisi A.N. Kuropatkin, 1916 olaylarının sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Birincisi, bölgeyi yönetmede hükümetin ciddi, kesin ve belirlenmiş programının olmamasından dolayı bir sürü yanlış işler yapılmıştır. İkincisi, bölge idarecilerinin sık sık değişmesi, idarede daha öncekilerle kurulan bağlantı, kendi inisiyatifiyle hareket eden ve bölge hakkında bilgisi olmayan insanların ortaya çıkması, bizim Orta Asya’da yerli halka yakın olan, onun ihtiyaçlarını, yaşam şartlarını, ilgi alanlarını, çıkarlarını, ruh halini bilen ve farklı yabancı etkileri bertaraf edebilecek güçlü bir iktidar kurulmamasına neden olmuştur. Üçüncüsü, bölgede yerli halkı yönetmede yükümlü, maddi yönden kötü durumda bulunan az sayıdaki asker ve görevli personel, muazzam bir büyüklüğe sahip bir alanda farklı köylere yerleşmiş yerli nüfusa yakın olamamış... Dördüncüsü, 1904 yılından itibaren birçok kez halkın çıkarlarına itibar etmeden, Rus yerleşim yerlerinin kurulması ve hayvan otlaklarının oluşturulması amacıyla Kırgızlara ait yerlerin kamulaştırılması artmıştır...bütün bunlar Kırgız ayaklanmasının temelinde tarımsal bir sebep olduğunu ortaya koyuyor.Beşincisi, Rus Hükümetlerine ait, yerli halkın zihinsel ve ruhi gelişimini sağlayacak belirli programları olan okullarının olmaması da bu olayların çıkışında büyük rol oynamıştır. Altıncısı, yerli halkın farklı adlarla vergi toplanmasına ve artan yolsuzluk olaylarına karşı memnuniyetsizliğinin artmasıdır.”⁵

Benzeri tespitler Semerkand askerî valisi Likoşin tarafından da yapılmıştır. 17 maddeden oluşan hareketin nedenlerini sıraladığı raporunda aynı noktalara temas etmiştir.⁶

Türkistan Türklerinin cephe gerisinde çalıştırılmasını esas alan Çarlık kararnamesinin, bağımsızlık hareketinin fitilini ateşleyen neden olduğu, istisnasız

5 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), Redkollegiya: A.V Pyaskovskiy vd., İzd-vo AN SSSR, Moskva 1960, s. 81.

6 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 26-28.

bütün Çarlık idarecilerinin raporlarında görülmektedir. Çarın kararnamesi yerel idarelerin ve Türkistan Türklerinin karşısına beklenmedik bir durum olarak çıkmış, halkın büyük tepkisiyle karşılaşmıştır. Öyleki daha kararnameye karşı tepkiler, cepheye gönderileceklerin yer aldığı isim listelerinin oluşturulmaya başladığı anda başlamıştır.

A.F. Kerenskiy, 13 Aralık 1916 tarihinde DUMA'da yaptığı bilgilendirme toplantısında, “*Türkistan’da olup bitenlerin nedeni merkezi hükümetin ilan ettiği kanunsuz kararnameyle, kanun ve hukukun gerektirdiği en basit unsurların çiğnenmesidir.*”⁷ derken, Fergana askerî valisi İvanov ise, “*İşte yarı hazırlıklı Çarın işçi alımı hakkındaki emri (bağımsızlık hareketinin başlamasına) neden oldu.*”⁸ demiştir. Taşkent bölge idarecisi N.N. Karaulşikov, “*Temmuz’un başında askerî yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yönelik söylentiler bölgedeki barışçıl ve huzurlu hayat akışını bozdu.*”⁹ cümleleriyle Çar’ın ilan ettiği işçi-asker alımıyla ilgili söylentilerin bile huzursuzluğa yettiğini dile getirmiştir. Taşkent emniyet genel müdürü Tihotsk da raporunda, Karaulşikov’a paralel ifadeler kullanır ve kararnamenin yerli halkın sakin yaşam biçimini bozduğunu belirtir.¹⁰ Avliye-Atinsk (Evliya Ata) bölge idarecisi S.N. Kastalsk, kararnamenin ilanından sonra halkın tepkisini şu şekilde aktarmaktadır:

“Mayıs ayının sonlarında halk arasında yerli halkın askere alımı hakkında söylentiler yayılmaya başladı...Haziran ayında bu söylentiler yazılı basında da yorumlanmaya başladı. Yönetim askere alım hakkında çıkan bütün bu olup bitenleri onların saçmalıkları olarak düşündü. Yerli halka göre ise yönetim onların askerî yükümlülüklerini yerine getirmelerini istiyordu. Kararname ilan edildikten sonra yerli halk onların dediklerinin bir kelimesine bile inanmadı ve kandırılarak cepheye alınacaklarını düşündü. Yedisu’daki Müslüman halk arasındaki (kararnameye karşı) hazırlıklar Alman ve Türk ajanlarının etkisiyle daha da güçlendi ve buna karşı (asker alımına) hazırlıklar başladı. Halk arasındaki söylentiler Avliye-Atinsk bölgesine kadar ulaştı. Halktaki kanı o kadar güçlüydü ki, yönetimin onların düşüncelerini değiştirmeye yönelik hiçbir açıklaması fayda etmedi.”¹¹

- 7 Gosudarstvennaya Duma o vosstaniü: Stenografiçeskiy otçet Gosudarstvennoy Dumı-Çetvertıy soziv. Sessiya 5, zasedaniye šestnatsatoye, vtornik, 13 dekabrya 1916 goda v zakritom zasedanii. Bkz: *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 110.
- 8 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 65.
- 9 *Vosstaniye 1916 g v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 312.
- 10 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 34.
- 11 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 306-307.

Arşiv belgelerinde, 1916 hadiselerin temel sebebi olan tarım, toprak ve iskân politikaları başta olmak üzere ekonomik sömürüye dair de bilgiler yer almaktadır. Semerkand askerî valisi Likoşin, yerli hükümet memurlarının halktan farklı adlarla yüksek oranda, kanunlarda belirtilenden daha çok vergi topladıklarını ve bu kişilerin vergi toplarken yolsuzluk yaptığını belirtir.¹² Fergana askerî valisi İvanov ekonomik sömürünün bir başka tarafını raporunda ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. İvanov'a göre pamuk ticareti başta olmak üzere diğer kâr getiren ticari sermaye tefecilik yoluyla yerli idarenin, Rus ve yerli burjuvanın ellerinde toplanmıştır. Bunun sonucunda da çiftçiler topraksız kalırken, bölgede toprak köleliği artmıştır.¹³ 15 Aralık 1916'da Gr. Kapnist, katıldığı DUMA'daki oturumda Kırgızlara ait otlak, tarla ve kıştakların (kışla)¹⁴ nasıl zorla alındığını anlatmıştır.¹⁵ A.N. Kurapatkin, Kırgızların ellerinden verimli topraklarının alınmasıyla, çaresiz kalan halkın kendilerine karşı nasıl kin besler hale getirildiğini, “40 yıl içinde biz bu bicare halkı kendimize yakınlaştıramadık. Rusları yerleştirmek için Kırgızları yüzyıllardan beri kullandığı, faydalandığı güzel yerlerinden kovarak, Kırgızların yeni rejime olan memnuniyetsizliğini doğurduk.”¹⁶ cümleleriyle dile getirmiştir. Yedisu Bölgesi askerî valisi A.İ. Alekseyev de Kırgızların özgürlük hareketini başlatan nedenlerin başında toprak gasbını gösterir ve şu ifadeleri kullanır: “Kırgızların yerleri zorla ellerinden alınmış, son 10 yıl (1905-1915) içinde sadece devlet hazinesine aktarılan topraklar 200 bin hektara yakındır.. Yedisu bölgesinde çalıştığım ilk 10 yıl içerisinde Pişpek ve Prjevalsk uyezdlarının¹⁷ verimli topraklarına 40 bine yakın gönüllü köylü (Rus Kazakları) yerleşmiştir.”¹⁸

Belgelerde, 1916 hareketinin sebepleri arasında toprak meselesi dile getirilmiş olsa da hareketin başlamasına neden olan derin sosyo-ekonomik nedenler üzerinde yeterince durulduğu söylenemez. Zira, Türkistan Çarlık Rusya'nın işgaline uğradıktan sonra bütün varlıkları talan edilmiş, koloni olarak görülmüş, insanı horlanmış, aşağılanmış, resmî dairelerde rüşvet, adam kayırmak vb. kötü alışkanlıklar yayılmış, sömürgeci yönetiminin bütün katmanlarını sarmıştı.

12 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 27.

13 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 63.

14 Kıştak: Az sayıda halkın yaşadığı yerleşim yeri, köyün küçüğü, kışla

15 Gosudarstvennaya Duma o vosstanii: Stenografiçeskiy otçet Gosudarstvennoy Dumı-Çetvertiy sozv. Sessiya 5, zasedaniye semnadsatoye, çetverg 15 dekabrya 1916 goda v zakritom zasedanii. Bkz: *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 151.

16 *Vosstaniye 1916 g v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 346.

17 Uyezdz:Çarlık ve Sovyet Rusya'da şehir ile ilişkisi olan oymaklar, volost: bölge.

18 *Vosstaniye 1916 g v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 374.

Memurların her zaman birbirlerini koruyup kollaması yüzünden yargı organları nezdindeki girişimler ve şikayetler de neticesiz kalmıştır. 1916 hadiselerinin sebepleri olarak belgelere yeteri kadar yansımayan toprak meselesi Türkistan'daki huzursuzluğun temel sebebiydi. XIX. yy.ın sonundan itibaren devam eden ve XX. yy.'ın başında hızlanan Rus köylüsünün göçüyle bölgede demografik yapı Ruslar lehine değiştiği gibi topraklar da büyük oranda Ruslara geçmişti. Bu durum Rus makamları nezdinde defalarca dile getirilmesine rağmen hiçbir şekilde dikkate bile alınmamış, uygulamalar aynen devam etmişti. Kırgızların Kulca'daki Rus elçisine yazdıkları bir dilekçede, “*Bizden topraklarımızı aldular, bize ise dağları verdiler. Fakat ormanlarla kaplı dağların da hazineye ait olduğu ortaya çıktı.*”¹⁹ şeklindeki şikâyette de ifade edildiği üzere Kırgızlara ancak dağlar kalmıştı. Oysa bu mesele, 1916 olaylarının başlamasına yol açan temel nedendi.

1916 hareketinin bir diğer nedeni, Türkistan'ın gelişimini engelleyen sömürgeci Çarlık rejiminden yerli halkın nefret etmesidir. Çarlık idarecileri raporlarında bu konu hakkında sessiz kalmayı tercih etseler de, Kn. Mansıryev, 15 Aralık 1916'da katıldığı DUMA oturumunda Rus Hükümeti'nin yerli halka köle muamelesi yaptığını belirterek, halkın rejime karşı beslediği kin ve nefret duygusunun altında yatan esas nedenin bu olduğunu dile getirmiştir.²⁰

Toprak meselesi gibi temel etkeni göz ardı eden Rus yönetimi, 1916 hareketini Osmanlı Devleti ve Almanya'nın bölge halkı arasında yürüttükleri Rusya karşıtı propagandalarda aramaya çalışmıştır. Türkistan bölgesi genel askeri valisi A.N. Kuropatkin²¹, Samarkand askeri valisi Likoşin²², Türkistan askeri bölge kurmay başkanı M.N. Mihaylovsky²³, Yedisu Bölgesi askeri valisi A.İ. Alekseyev²⁴ ve Pişpek (Bişkek) şehir komutanı F.G. Rımşeviç²⁵ raporlarında Türkiye ve Almanya'dan gelen ajanların Türkistan Türkleri arasındaki Rusya karşıtı propagandalara işaret etmişlerdir. Dış güçlerin sınırlı bir müdahalesi hakikatse de Türkistan coğrafyasının

19 Zayavleniya o priçinah kara-kirgiz Prjevalskogo uyezda Rossiyskomu konsulu v Kuldje. Bkz: *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 163.

20 Gosudarstvennaya Duma o vosstanii: Stenograficheskiy otçet Gosudarstvennoy Dumı-Çetvertıy soziv. Sessiya 5, zasedaniye semnadtsatoye, çetverg 15 dekabrya 1916 goda v zakritom zasedanii. Bkz: *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 149.

21 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 94, 346.

22 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 28.

23 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 347.

24 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 374.

25 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 388.

genelinde meydana gelen geniş çaplı olayları bununla izah etmeye çalışmak kesinlikle doğru olmadığı gibi, yıllardır sürdürülen acımasız sömürüyü görmezden gelmek de aslında Rusya'nın Türkistan insanına bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü onlara göre Türkistan, sömürülmesi gereken ve medeniyetten nasibini almamış bir coğrafyadır.

Çarlık idarecilerinin hazırladığı raporlarda söz konusu hareketin nedenleri sıralanırken bazı hususlara hiç değinmedikleri görülmektedir. Bunlardan belki de en önemlisi Türkistan'da Çarlık Rusya döneminde kültürel hayatta yaşanan gerilemedir. Gerçekten de Çarlık devrinde bölgede kültürel yönden kayda değer bir gelişme olmamış, aksine bölgenin Müslüman Türk halkı kendi değerlerinden de uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Kırgız kültürü, Kırgız dili yok sayılmış, Kırgız insanı kendi kültürünü yaşatacak ve geliştirecek imkânlardan mahrum bırakılmıştır. Çok az sayıda Kırgız çocuğu öğrenim imkânı bulabilmiştir. Yerli Rus okullarında okuyan bu çocukların kabul edilmesinin de tek bir sebebi vardır. O da Çarlık Rus idaresinin çeşitli kademelerdeki yerli hizmetli ihtiyacını karşılamaktır.

Aynı şekilde belgelere yansımayan daha başka hususlar da vardır. Mesela, Rus sanayi mallarının Türkistan pazarlarına akması neticesinde zayıf durumdaki yerli sanayinin yok olmasından hiç bahsedilmez. Yine birinci dünya savaşı yıllarında Türkistan'da en fazla yetiştirilen ve kâr oranı yüksek olan pamuğun fiyatına getirilen kısıtlama ile pamuk yetiştiren yerli çiftçinin çok zarar etmesi ve büyük ölçüde yok olması da görmezden gelinmiştir.

Çarlık yöneticilerinin 1916 yılında genel olarak Türkistan'da, özel olarak da Kırgızistan'da cereyan eden olayları hazırlayan nedenleri doğru tespit etmedikleri görülmektedir. Yalnızca sömürgeci anlayışın getirdiği bir mantıkla olaylara yaklaşmışlar, kökleri derine giden gerçek sebepleri görmezden gelmişlerdir.

Tarihi belgelerde, yerli halkı oluşturan farklı sosyal katmanlardan insanların bağımsızlık hareketinde yer alışı; genel olarak yerli halkın harekete bakışı, işçi-asker talebi karşısındaki tavrı, zenginler ve manaplar gibi seçkinler ile dinî liderlerin tutumu gibi hususlarda net cevaplar bulmak mümkündür. Bağımsızlık hareketinin fitilini Çar'ın işçi-asker alımı yönündeki kararı ateşlemiş, kararın ilanından hemen sonra halk arasında şiddetli tartışmalar başlamıştır. Tartışmalar daha çok işçi verelim mi vermeyelim mi; karara boyun eğelim mi yoksa direnelim mi, şeklinde gelişmiştir. Bu tartışmalara dair bilgiler daha çok hatıratlar ile yargılama sürecinde bağımsızlık hareketine katılanların, harekete liderlik eden şahısların (Kanat Abukin vb.) ve Rus görgü tanıklarının ifadelerinde yer almaktadır.

Belgelerde yerli zenginlerin işçi-asker alımı için oluşturulan listelerin yazımı sırasında takındığı tutum hakkında da bilgiler verilmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse yerli burjuva da işçi alımı kararından etkilenmiştir. Bu kesim, askeri yükümlükten kurtulmak için kendi yerlerine, rüşvetle yanlarında çalışan fakir insanları listelere yazdırmıştır. İşin içinde rüşvet olduğu için de şikâyetleri görmezden gelmişlerdir. Böylece işçi-asker olarak cepheye gitmekten kurtulmuşlarsa da hem yerlerine yazdırdıkları kişiler hem de yeni bir işçi bulmak için harcama yapmak zorunda kalmışlardır. Yedisu bölgesi askerî valisi M.A. Folbaum, Türkistan Bölgesi genel askerî valisi A.N. Kuropatkin'e gönderdiği telgrafta, Verniy (Almatı) bölgesindeki seçkin manapların işçi alımları için listeler oluşturulurken otoritelerini kullanarak kendilerini ve yakınlarını listelere yazdırmadıklarını bildirmektedir.²⁶ Fergana askerî valisi İvanov ise, "...*bu sosyal katman ekonomik yönden Rusya'ya bağlanmıştı.*"²⁷ diyerek yerli Çarlık Rusya Hükümeti ile yerli burjuva arasındaki maddi çıkara dayalı ilişkiye dikkat çekmiştir.

Belge ve raporlarda, 1916 olayları nasıl başladı ve hedefi neydi sorusuna da cevaplar aranmıştır. Kimilerine göre kendiliğinden başlayan, kimilerine göre ise, dış güçlerle organize bir şekilde hazırlanan ve hedefi Rusya ve bölgedeki Rus nüfus olan bir hareketti. Örneğin, Kerenskiy, "...*hareket kendiliğinden vuku bulmuş.*"²⁸ derken, Fergana askerî valisi İvanov, "...*yerli halk tümüyle yerli Ruslarla aynı oranda (bağımsızlık hareketine) hazırduklar.*"²⁹ diyerek, Türkistan Türklerinin bağımsızlık hareketine kendilerini hazırladıklarını ifade etmiştir. Avliye-Atinsk (Evliya Ata) bölge idarecisi S.N. Kastalsk³⁰ ve Yedisu bölgesi askerî valisi İ. D. Kolosovskiy³¹ başta olmak üzere daha pek çok kimsenin dış müdahaleden, dolayısıyla da organize bir hareketten bahsettiği hareketin hedefi V.E. İgnatoviç ve P. O. Palengut gibi isimlere göre, Rus devleti ve bölgedeki Ruslardı. Askerî savcı yardımcısı V.E. İgnatoviç Türkistan bölgesi askerî genel valisi A.N. Kuropatkin'e gönderdiği yazıda Yedisu ve Semerkand bölgeleriyle, Cizak şehrindeki karışıklıkların Rus idaresine ve Rus halkına karşı yapıldığını ifade ederken,³² Semerkand bölgesi askerî vali yardımcısı

26 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 337.

27 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 63.

28 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 116

29 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 64.

30 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov), s. 306-307.

31 Usenbayev, *age.*, s. 4.

32 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 76.

P.O. Palengut da aynı şekilde Cizak şehrindeki bağımsızlık hareketlerinin Rus göçmenleri yok etme amacı taşıdığını belirtir.³³

Belgelerde bağımsızlık mücadelesinin bastırılması ve sonrasında başlayan yargılamalarla ilgili pek çok bilgi bulunmaktadır. Konu ile ilgili belgelerin çoğu hadiselerin gelişimi ve tenkil müfrezelerinin faaliyetlerine aittir. Hareketi bastırmak için çok sert yöntemler kullanılmış, suçlu suçsuz binlerce insan katledilirken, onbinlercesi ülkelerini terk etmek durumunda kalmıştır. İnsanlık tarihinin en acı olaylarından birinin yaşandığı Yedisu bölgesi neredeyse tamamıyla yıkılıp yıkılmıştır. Olayların bastırılmasında cezalandırıcı birliklerin acımasız askerî yöntemleri o kadar serttir ki, bölgede inceleme yapan DUMA Milletvekili Kerenskiy tarafından eleştirilmiştir. Kırgızistan'ın Tokmok şehrindeki tenkil müfrezesinin (cezalandırıcı kuvvetler) muameleleriyle ilgili olarak A.F. Kerenskiy, “*Küçücük Toknok şehrinde... gezici tenkil generali Folbaum kendi müdürünün emirlerini en güzel şekilde yerine getirmiş ve onun adamları ise onlara gönüllü olarak gelen ya da teslim olan yerli Kırgız rehinelere nehri geçerken tesadüfen veya bilerek batırdılar.*”³⁴ diyerek Rus birliklerinin zalimce davranışlarını eleştirmekten kendini alamamıştır.

Harekete katılan yerli halkın hırsız, haydut, cani gibi gösterildiği belgelerde dikkati çeken diğer bir husus ise yargılama sürecinde yaşanan usulsüzlüklerdir. Bu süreçte birçok Türkistan Türkünün idam edildiği ve ellerinden topraklarının alındığı görülmektedir. Bu haksız durumun oluşmasında mahkeme heyetine sunulan gerçek dışı belge, bilgi ve suçlamalar etkili olmuştur.

Çarlık Hükümeti'nin resmî belgelerinden başka 13-15 Aralık 1916'da A.F. Kerenskiy, Kn. Mansıryev, Gr. Kapnist vb milletvekillerinin de katıldığı DUMA'daki oturumda konuyla ilgili sundukları bildiriler ve stenografi (şifreli yazı) raporları da bizim için çok önemlidir. Çünkü 1916 yılı aralık ayında DUMA Türkistan bölgesindeki durum hakkında alacağı kararları bu raporlar doğrultusunda vermiştir. DUMA'da yaşanan tartışmalar raporlara da yansımıştır. DUMA'da farklı parti ve sınıftan insanlar sözü edilen olaylarla ilgili fikir beyan etmiştir. Yapılan tartışmalarda Çarlık Hükümeti sert bir şekilde eleştirilmiştir. Onlara göre bağımsızlık hareketinin başlamasının nedeni, kanunsuz şekilde ilan edilen ve uygulanan asker alımını konu alan kararnamedir. Milletvekilleri, Çar kararnamesinin kanunlara uygun olmadığı yönünde hem fikirdirler. Bunun

33 *Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane* (Sb. Dokumentov). (1960). (Redkollegiya) A.V. Pyaskovskiy vd., Izd-vo AN SSSR, Moskva, s. 128.

34 *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 122.

yanında Çarlığın uyguladığı yanlış iskân politikalarının 1916 yılında Türkistan'da yaşanan olayların doğmasına neden olduğu yönünde de görüş bildirmişlerdir.³⁵

Söz konusu arşiv belgelerinin büyük bir çoğunluğu Çarlık memurlarının, idarecilerinin ve farklı kurumlarda bulunan çalışanlarının raporlarından oluşmaktadır. 1916 yılında yaşanan olayları aydınlatmada birinci derecede kaynak konumunda bulunan bu belgeler unutulmamalıdır ki, Çarlık görevlileri tarafından hazırlanmıştır. Bu insanların bağımsızlık hareketini tarafsız olarak raporlarına yansıtılmaları beklenemeyeceğinden, bunlardan faydalanılırken çok iyi analiz edilmeli ve mahkeme tutanakları ve hatıratlarla karşılaştırılmalıdır. Her şeye rağmen Çarlık yöneticilerinin raporlarındaki görüşlerinin 1916 bağımsızlık hareketinin niteliği başta olmak üzere konuyla ilgili diğer sorunların anlaşılması, çözülmesi ve sonuçlanmasında da önemli yer tuttuğu kuşkusuzdur.

35 13-15 Aralık 1916'da A.F. Kerenskiy, Kn. Mansıryev, Gr. Kapnist vb milletvekillerinin de katıldığı Duma'daki oturumda konuyla ilgili sundukları bildiriler ve stenografi raporlar için bkz: *Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii* (Sb. Dokumentov), s. 105-162.

Kaynaklar

Usenbayev, K.U., *Vosstaniye 1916 goda v Kirgizii*, İlim, Frunze 1967.

Vosstaniye 1916 g. v Sredney Azii i Kazahstane (Sb. Dokumentov), Redkollegiya: A.V Pyaskovskiy vd., İzd-vo AN SSSR, Moskva 1960.

Vosstaniye 1916 goda v Sredney Azii (Sb. Dokumentov), haz. F. Boşko i S. Volin, Red. P.G. Galuza, Gosizdat Uz. SSSR, Taşkent 1932.